

ній сфері суспільства. Це та духовна основа, яка дає змогу повною мірою реалізувати принципи громадянського суспільства¹.

Ще однією характерною ознакою названих відносин є їх абсолютний характер. При цьому ми не підтримуємо висловлену в літературі точку зору, згідно з якою особисті немайнові права втілюються у так званих загальнорегулятивних правовідносинах, які характеризуються зв'язком кожного із кожним, тобто в яких на боці уповноваженої сторони — кожен, а на боці зобов'язаної сторони — всі². На нашу думку, правовідносини — завжди конкретні, і коли ми характеризуємо відносини, які виникають, наприклад, з приводу життя, здоров'я, честі чи гідності однієї фізичної особи, то ми не можемо стверджувати, що у цих конкретних правовідносинах на боці уповноваженої особи виступає кожен, хто наділений цими особистими немайновими благами життя, здоров'я, честі та гідності. Ні, на боці уповноваженої особи залишається саме ця одна фізична особа, особисте немайнове благо якої є об'єктом зазначених правовідносин та відповідного немайнового права. А решта фізичних осіб, які мають аналогічне благо, є суб'єктами в інших правовідносинах, які вже складаються відокремлено, стосовно їх особистих немайнових благ. Ще одним аргументом проти наведеної схеми цих правовідносин «кожен — всі» є те, що в цьому разі неминуче відбудеться поєднання уповноважених та зобов'язаних осіб, що тягне за собою припинення будь-яких зобов'язань (ст. 606 ЦК України). Тому, на нашу думку, зазначені особисті немайнові відносини як предмет цивільного права мають характер *абсолютних*. Крім наведених ознак, особистим немайновим відносинам притаманні також ознаки особистих немайнових прав, які становлять їх зміст³.

Отже, з огляду на наведене ми можемо визначити *особисті немайнові відносини як вид суспільних відносин, що складаються з приводу закріплення за їх учасниками особистих немайнових благ та їх використання і є первинними, самостійними і рівними в структурі предмета цивільного права, ґрунтуються на засадах юридичної рівності їх учасників, їх вільного волевиявлення, спрямовані на забезпечення приватного*

¹ Див.: Цивільний кодекс України: Науково-практичний коментар / За ред. розробників проекту Цивільного кодексу України. — К., 2004. — С. 7.

² Цивільне право України: Підручник: У 2 кн. / За ред. О. В. Дзери та Н. С. Кузнецової. — С. 85.

³ Про ознаки особистих немайнових прав див.: Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб як суб'єктивні цивільні права // Держава і право. — 2005. — № 28.

немайнового інтересу їх учасників, позбавлені майново-грошового змісту, а також характеризуються абсолютним характером. Це визначення дає змогу запропонувати власну редакцію ч. 1 ст. 1 ЦК України: «Цивільним законодавством регулюються особисті немайнові відносини, що мають приватноправовий характер, та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, а для майнових відносин — додатково на майновій самостійності їх учасників.»

Надійшла до редколегії 25.06.05

Д. Задихайло, доцент НЮА України

Держава та економічне ринкове середовище: господарсько-правовий контекст

Проблема впливу держави на зміст і форми економічних ринкових відносин та його адекватного правового забезпечення була і залишається центральною не тільки для господарсько-правової науки, а й тією чи іншою мірою для всієї юридичної науки як такої. Дійсно, щодо необхідності такого впливу існує досить стабільний консенсус у середовищі як науковців, так і політиків, але на цьому, здається, суспільна згода стосовно цього питання і закінчується. Адже, коли починає йтися про цілі, масштаби, напрямки, засоби такого впливу, точки зору дуже суттєво розходяться. Можливо, саме через це ми повинні констатувати відсутність у країні дієвого механізму, який забезпечував би якісну і своєчасну розробку і затвердження державної економічної політики у відповідних нормативно-правових актах, а також чіткого механізму її впливу як суспільного імперативу на реальні ринкові економічні відносини.

Реальна економічна система будь-якої країни сьогодні як ніколи перебуває в фокусі впливу найрізноманітніших зовнішніх і внутрішніх чинників, що і визначають врешті-решт параметри та режими її функціонування. Дійсно, соціальні, екологічні, суто економічні вимоги, що ставляться до результатів економічної діяльності, в сучасному суспільстві є не тільки об'єктивними категоріями, але мають і соціально-психологічний вимір із власною динамікою. Ці вимоги є постійним чинником публічно-правового регулювання економічних відносин, що з часом стає все більш жорстким. З другого боку, тиск лідерів

глобального економічного простору, а саме транснаціональних компаній (далі — ТНК) та їх організаційно-виробничих мереж, що мають на меті власні інтереси і відповідно — власну стратегію і тактику розвитку, тиск ситуації усвідомлюваної вичерпності традиційних видів енергетичних ресурсів та сировини, перехід економічно розвинутих країн до освоєння нових технологічних укладів, побудови економік інформаційного типу з відповідним структурним перерозподілом виробничих потужностей у масштабі світової економіки і адекватним спрямуванням інвестиційних потоків тощо також безпосередньо впливають на зміст завдань економічної політики держав, їх вимогливості до якісних і кількісних параметрів національних економік та правових механізмів їх функціонування.

Слід звернути увагу на цікавий парадокс. В умовах глобального економічного простору, що функціонує в організаційно-правових параметрах ГАТТ/СОТ, включаючи й більш тісні угруповання країн, що входять до окремих митних союзів, вирощування нових власних, потужних ТНК в окремо взятих «лабораторних умовах» функціонування саме ліберальної ринкової моделі є справою практично неможливою. Адже ті ТНК, що свого часу утворилися в США, країнах Західної Європи, країнах Південно-Східної Азії, в тому числі і за всебічної підтримки національних держав, зараз за рахунок надзвичайної концентрації капіталу, сформованої транснаціональної мережі дочірніх підприємств та багаторічного досвіду роботи на ринках різних країн з місцевими партнерами та урядовими структурами є своєрідним непрохідним бар'єром для формування власних, нових, заснованих на капіталі національного походження, вітчизняних ТНК, що тільки і можуть репрезентувати національну економіку у вищій лізі змагань на глобальному економічному просторі. В протилежному разі національна економіка може розглядатися лише як певна сукупність чинників виробництва для іноземних економічних гігантів.

Можливо, для невеликих за територією та чисельністю населення країн така ситуація не є драматичною, а навпаки, містить у собі певні плюси за умови правильного використання конкурентних переваг, але Україна є країною, що потенційно має і повинна відігравати самостійну роль у світовому геоekonomічному просторі, а тому в основу такої самостійності має бути покладено чіткий консенсус між «клубом» вітчизняних ТНК у стратегічних галузях економіки та державою, що в загальних інтересах розробляє і спільно реалізує державну економічну політику. Важливо підкреслити, що проблема створення національних суб'єктів економічної суперліги не заперечує функціонування іноземного капіталу в країні. Навпаки, постановка питання

про формування вітчизняних ТНК в стратегічних галузях економіки України органічно передбачає необхідність заповнення вакууму економічної активності в усіх інших секторах.

Зауважимо, що невідворотність вступу України до Світової Організації Торгівлі також вимагає на етапі, що передує процедурі вступу, та перехідному етапі після такого вступу за рахунок активних заходів державного регулювання забезпечити національним товаровиробникам максимальний високий рівень конкурентоспроможності. Забезпечення економічного зростання за рахунок інноваційних чинників виробництва з усіма вельми сприятливими соціальними й екологічними наслідками таких структурних перетворень також неможливе без активної державної економічної політики, відповідного державного регулювання економічних відносин. (Подальша інтеграція економіки України у світову господарську систему є спокусою в умовах нерозвинутого внутрішнього ринку скористатися можливостями світового ринку. Але слід пам'ятати стару військову мудрість: «Якщо супротивник в межах досяжності, то і ви також». Особливо, якщо цей супротивник значно краще озброєний.) Всі ці та багато інших чинників зумовлюють сучасну актуалізацію проблематики державного регулювання ринкових економічних відносин.

Ця проблематика вельми активно обговорюється вченими-економістами, але не менше значення вона має і для юридичної науки, адже, по-перше, сфера приватного права в його позитивно-правовому розумінні визначається також і кордоном сфери дії публічно-правових засобів, до яких належить інструментарій державного регулювання. По-друге, система заходів впливу держави на економічні відносини, включаючи засоби їх державного регулювання, є об'єктом господарсько-правової науки та господарсько-правового законодавчого регулювання. Врешті-решт жодна економічна концепція, навіть за умови, що вона стає панівною в середовищі політичної еліти, не може бути інструментом реальних економічних перетворень без відповідного законодавчого механізму. Отже, для побудови такого механізму фахівцями-юристами сьогодні як ніколи необхідно дійти згоди щодо уніфікованого розуміння тих засад, на яких має бути побудовано саму юридичну конструкцію взаємодії держави та суб'єктів господарювання. Особливість такої постановки питання полягає в тому, що в період до 90-х років ХХ ст. юридична наука спиралась на теоретичні розробки панівної ідеології, а в 90-ті — на міфологічні уявлення про ліберальну ринкову економічну модель, яка начебто може існувати в сучасних позалабораторних умовах. Власне ринковий досвід

економічного розвитку, з усіма умовностями такого твердження, додав значно більше реалізму до наших уявлень про особливості ролі держави в економічних відносинах, але, на жаль, ні політикум, ні вітчизняна економічна наука не сформулювали узгодженого теоретичного фундаменту, на якому юридична наука могла б зосередитись власне на нормативно-правовій розбудові цього типу суспільних відносин. Виникає ситуація, коли юристи, особливо юристи-господарники, змушені «власноруч» аналізувати економічні концепції з точки зору їх придатності як теоретичного підґрунтя, водночас потенційно наражаючи себе на критику в нефаховому підході.

З'ясування принципів засад змісту правового регулювання відносин між державою та суб'єктами господарювання неможливе без урахування таких соціально-політичних чинників, як національні економічні інтереси; національний економічний та інформаційно-інтелектуальний суверенітет; національна економічна та інформаційна безпека. Саме трикутник цих взаємодіючих соціально-політичних чинників справляє основний публічно-правовий вплив на зміст і спрямованість господарсько-правового регулювання економічних відносин, зокрема їх державного регулювання. Разом з тим саме ці чинники потребують юридичного закріплення та нормативно-правового визначення, адже необхідно чітко з'ясувати, що являють собою сьогодні внутрішні або зовнішні національні економічні інтереси в умовах глобалізації світового економічного і інформаційного простору, зростаючого дефіциту природних ресурсів та ролі ТНК в світовій економічній системі. (Формально визначення національних інтересів наведено законодавцем в ст. 1 Закону України «Про основи національної безпеки України», але з'ясувати, що є ці інтереси і саме національні економічні інтереси за змістом на системному рівні, у формі нормативно-правового закріплення волі держави, на жаль, неможливо.)

Слід констатувати відсутність закріплення та визначення в законодавстві України, зокрема Конституції України, категорій «національний економічний суверенітет» та «національний інформаційно-інтелектуальний суверенітет». У той же час суспільно-політична та суспільно-психологічна передумови визнання легітимності приватної власності, наслідків приватизації базуються на певному розумінні змісту національного, народного економічного суверенітету. Один з його сутнісних елементів закріплено в ст. 13 Конституції України щодо власності Українського народу на природні ресурси. Саме це положення має стати юридичною підставою визначення або правового, або

неправового характеру приватизації таких об'єктів, як гірничозбагачувальні комбінати, шахти, фактичної приватизації газових свердловин тощо.

В свою чергу, питання національної економічної та інформаційної безпеки певною мірою одержали нормативно-правове закріплення, зокрема в ст. 17 Конституції України та Законі «Про основи національної безпеки України», але фактично їх положення майже не враховуються при формуванні поточного господарського законодавства, що є неприпустимим. Адже питання не тільки в автономному правовому закріпленні названих категорій, а й у формуванні інтегрованого механізму їх впливу на функціонування всього ринкового економічного організму шляхом створення господарського законодавства відповідного спрямування. Тим часом названий Закон у ст. 7 серед загроз національним інтересам і національній безпеці України називає, зокрема, «ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки», «критичну залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків», «зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного і технологічного потенціалу», «нестабільність у правовому регулюванні відносин в сфері економіки» тощо. В цьому ж контексті слід навести положення Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» щодо необхідності використання державою відповідних мобілізаційних потужностей — виробничих потужностей підприємств, установ і організацій, які створюють у мирний час для виробництва продукції і задоволення інших потреб держави в особливий період. Адже мобілізаційна підготовка згідно з цим Законом є комплексом організаційних, політичних, економічних, фінансових, соціальних, правових та інших заходів, які здійснюються в мирний час з метою підготовки національної економіки до своєчасного і організованого проведення мобілізації та задоволення потреб оборони держави і захисту її території від можливої агресії, забезпечення життєдіяльності населення в особливий період.

Традиційно публічно-правовим підґрунтям безпосереднього впливу держави на економічні процеси цілком слушно вважають так звані «провали ринку», тобто необхідність втручання держави пояснюється загалом двома типами диспропорцій і дисфункцій, що виникають у процесі самостійного функціонування ринкового економічного механізму. Це, по-перше, необхідність додержання суб'єктами господарювання норм економічної конкуренції та стандартів якості й безпеки товарів та послуг; чинники, що системно пов'язані між собою, а

також між диспропорціями й дисфункціями, що виникають при взаємодії економічного механізму з соціальною, екологічною та іншими сферами. Йдеться про чинники зайнятості населення, рівень оплати та безпеки праці, вплив промисловості на екологічне середовище тощо. Однак забезпечення функціонування ринкового механізму в умовах додержання конкурентних вимог, а також вимог до якості й безпеки ринкового продукту діяльності суб'єктів господарювання є досить стабільними і невід'ємними чинниками організації економічного життя, його невід'ємними складовими. По-друге, питання екологічної безпеки та соціальної гармонії є об'єктами впливу відповідно екологічної та соціальної політики держави, які мають взаємодіяти і впливати ззовні на економічну політику. Тому трикутник «національні економічні інтереси» — «національний економічний суверенітет» — «національна економічна безпека» є внутрішнім чинником саме економічної політики держави, зміст якого постійно потребує корекції та особливої правової форми вираження — через нормативно-правові акти особливої призначення і особливої правової природи: державні програми економічного розвитку та окремих його напрямів.

Аналіз питань правового забезпечення взаємодії держави і суб'єктів господарювання потребує з'ясування співвідношення понять «державна економічна політика і державне регулювання господарської діяльності». Слід зазначити, що державна економічна політика реалізується через застосування державою окремих відносно усталених комплексів засобів приватноправового та публічно-правового регулювання. Серед таких комплексів можна виділити:

1) сфери переважно приватноправового регулювання, де роль держави проявляється через його законодавче забезпечення. Публічно-правове регулювання зведено до мінімуму;

2) сфери переважно приватноправового регулювання, де держава, однак, стимулює створення суб'єктами господарювання саморегульованих організацій з делегуванням їм окремих регулятивних повноважень, що зазвичай притаманні компетенції відповідних органів державної виконавчої влади;

3) сфери, де існує необхідність створення спеціальних інститутів, за допомогою котрих утворюється складна інфраструктура ринку окремих послуг, завдяки якій такі ринки можуть функціонувати. Так, реалізація державою інвестиційної політики як напряду державної економічної політики поставила питання про створення певної низки видів інвестиційних посередників — інституціональних інвесторів — у достатньо складних, специфічних організаційно-правових

формах. Маються на увазі, наприклад, корпоративні інвестиційні фонди, недержавні пенсійні фонди тощо;

4) державна економічна політика реалізується в окремих сферах ринку через створення спеціальних органів державної виконавчої влади з широким спектром функціонально-владного забезпечення залежно від особливостей економічного процесу та бажаних показників кількісного й якісного економічного зростання у відповідній сфері;

5) сферу застосування засобів державного регулювання, що є публічно-правовим за своєю природою і є найбільш впливовим чинником реалізації економічної політики держави. Маються на увазі засоби, основні з яких перелічені в ст. 12 ГК України, а спеціальні містяться в актах поточного господарського законодавства.

6) сферу, де держава вважає за необхідне здійснювати безпосередню господарську діяльність через створення й функціонування підприємств державної форми власності. Діяльність суб'єктів господарювання держави може здійснюватись на виключних (монопольних) засадах, але також і на засадах рівної конкуренції з недержавними суб'єктами господарювання. В останньому випадку держава одержує можливість безпосередньо впливати на ринкову кон'юнктуру, протидіяти антиконкурентним узгодженим діям інших учасників ринку. (Бензинові й інші «кризи» доводять необхідність таких можливостей в арсеналі держави на сучасному етапі становлення ринкових відносин.) Надто симптоматичними в цьому контексті є внесені 31 травня 2005 р. зміни та доповнення до Закону України «Про зерно та ринок зерна в Україні» щодо застосування режиму державних заставних закупівель та здійснення державної аграрної інтервенції.

Проте стосовно наведених типів, моделей реалізації державою власної економічної політики слід зауважити, що, по-перше, вони можуть, а інколи й повинні комбінуватися. Дійсно, застосування засобів державного регулювання автоматично передбачає відповідні органи держави, компетенцією яких це встановлено. Справа, однак, у тому, що в одному випадку ці органи мають міжгалузеву спрямованість (загальногосподарську), а в другому — створюються спеціально у визначеному секторі ринку (ринок фінансових послуг, ринок цінних паперів, ринок банківських послуг тощо). З другого боку, органи державної виконавчої влади можуть створюватись для виконання завдань державної економічної політики і без владних повноважень щодо застосування засобів державного регулювання. На них можуть покладатися завдання здійснення моніторингу ринкової ситуації, сприяння приходу в цей сектор економіки інвесторів, підготовки про-

ектів відповідних нормативно-правових актів, розв'язання юридичних конфліктів у досудовому режимі тощо.

По-друге, наведені моделі реалізації державою економічної політики утворюють окремі правові режими взаємодії держави з суб'єктами господарювання. Ці режими існують як типи власне організаційно-господарських відносин і їх не слід змішувати зі спеціальними режимами господарювання, передбаченими в розділі VIII ГК України. Разом з тим між ними слід констатувати й наявність глибоких змістовних взаємозв'язків.

Однак виникає питання: чи готова держава з її арсеналом напрацьованих політичних і правових засобів впливу на соціальні процеси до виконання цих, очікуваних суспільством економічних функцій? Це питання передбачає кілька площин, контекстів відповідей. Ми ж, звичайно, беремо до уваги юридичну площину, а тому необхідно визначитись із тим, якою мірою арсенал засобів правової політики та чинне законодавство України відповідають завданням сучасного державного регулювання ринкових відносин.

Чинне законодавство України не містить цілісного механізму державного регулювання ринкових економічних відносин. Дійсно, деякі засоби такого регулювання та відповідні механізми їх застосування врегульовано в окремих законах України, але системного органічного механізму, що був би ефективним, мінімізував можливості зловживати правом та корупційних дій, сьогодні не існує. ГК України започаткував у главі 2 спробу «ескізного» врегулювання основних напрямів та форм участі держави у сфері господарювання. Так, розробники ГК виділяють три ключові категорії такого механізму: економічна політика (ст. 9), основні напрями економічної політики (ст. 10), засоби державного регулювання господарської діяльності (ст. 12). Але слід визнати, що цей механізм потребує дуже ретельного вдосконалення в напрямі повної взаємодії всіх його елементів та відповідності особливостям сучасної ринкової економіки. Адже згідно із змістом ст. 5 ГК України державне регулювання макроекономічних процесів з огляду на конституційну вимогу відповідальності держави перед людиною за свою діяльність є однією з основ правового господарського порядку в Україні.

Але аналіз змісту ГК України дає можливість констатувати, що лише засади правового регулювання діяльності на ринку цінних паперів (ст. 116), інноваційної діяльності (ст. 328), зовнішньоекономічної діяльності (ст. 380 ГК України), що містять визначення цілей, в окремих випадках і засобів такого державного регулювання,

позначаючи таким чином його присутність і необхідність у відповідній сфері господарсько-правового регулювання.

В деяких випадках особливості державного регулювання в окремих сферах господарювання врегульовано в актах поточного господарського законодавства, наприклад, у законах України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», «Про інвестиційну діяльність», «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» тощо. Слід зазначити, що у ст. 12 ГК України наведено перелік саме основних засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання, чим передбачається існування низки спеціальних, тому проблема співвідношення ГК і підгалузевого законодавства в частині забезпечення системного та ефективного державного регулювання потребує доопрацювання.

Конституція України лише в ст. 42 про право на підприємницьку діяльність фіксує обов'язок держави щодо забезпечення захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та захисту прав споживачів. Власне цим і обмежується конституційно-правове регулювання організаційно-господарських відносин, що мають вкрай важливе значення для суспільства.

Звичайно, законодавство України містить сукупність окремих нормативно-правових механізмів застосування державою тих чи інших регулюючих засобів, таких як ліцензування, порядок регулювання цін та тарифів, встановлення спеціальних режимів господарювання тощо. Але взяті за своїм сукупним ефектом ці засоби, будучи виправданими кожен окремо, враховуючи певні автономні цілі державного регулювання, часто-густо фактично призводять до скасування підприємницької свободи як принципу господарювання й однієї із загальних засад цивільного законодавства. Дійсно, враховуючи сумарний ефект застосування таких регуляторів зовнішньоекономічної діяльності, як облік окремих зовнішньоекономічних контрактів, індикативні ціни, терміни повернення валютної виручки з-за кордону тощо, можна стверджувати, що підприємницька мотивація за цих умов є суттєво зменшеною. Ситуація, що склалась з механізмами державного регулювання економічних відносин, потребує постійного наукового й адміністративного моніторингу на предмет сумарного впливу цих засобів регулювання на обсяг можливостей реалізації принципу свободи договору та свободи підприємництва з метою необхідної законодавчої корекції їх кінцевої результативності.

Об'єктивно застосування кожного з таких засобів пов'язане з обмеженням дії названих принципів, тому не дивно, що їх безсистемне

сукупне застосування призводить до переходу межі, за якою ринкові відносини набувають іншої природи. Важливо звернути увагу на проблему неможливості досягнення функціонального призначення кожним засобом регулювання у разі, якщо дія різноманітних засобів регулювання, що скомпоновані кожен автономно, але працювати повинні одночасно. Так, існують досить подібні регулятивні функції ліцензування та сертифікації товарів і послуг, але проблема їх співвідношення фактично не вивчена.

З погляду системності законодавчого забезпечення державного регулювання економічних відносин слід констатувати гостру необхідність створення щонайменше п'ятьох напрямів у законодавчому регулюванні економічних відносин, що передбачають створення:

- 1) окремого розділу в Конституції України під назвою «Економічна система»;
- 2) Закону України «Про систему державного регулювання ринкових економічних відносин»;
- 3) Закону України «Про Кабінет Міністрів України»;
- 4) істотно удосконаленого законодавства про державні програми економічного розвитку;
- 5) проведення кодифікаційних робіт за межами ГК України, але узгоджених з ним.

Так, доцільно створити конституційно-правовий компонент у вигляді окремого розділу «Економічна система» шляхом чіткого визначення соціальних пріоритетів економічного розвитку, принципів та напрямів державного регулювання економічних відносин, прав та обов'язків держави стосовно суб'єктів господарювання з метою додержання певних параметрів стану економічного організму, соціально-економічних індикаторів виправданості такого регулювання через обмеження підприємницької свободи тощо. Отже, була б підвищена роль конституційно-правового регулювання функцій держави в сфері економічних відносин, головним чином для надання поточному законодавству ознак системності, прогнозованості, правової змістовності й ефективності.

Запропонована конституційно-правова новела мала б різноплановий вплив на зміст поточного законодавства, забезпечуючи йому, з одного боку, стабільність через необхідність законодавця додержуватись конституційно-правових вимог і орієнтирів, а з іншого — через діяльність Конституційного Суду — здійснюючи тонку «настройку» поточного законодавства на хвилю геоекономічної ситуації, на внутрішні соціально-економічні імперативи, вимоги розвитку тощо.

Необхідність прийняття законів України «Про Кабінет Міністрів України» та «Про систему державного регулювання ринкових економічних відносин» є прямою відповіддю на тезу в Програмі Уряду «Назустріч людям», де в розділі II зафіксовано мету правової політики, а саме — «чітке визначення повноважень і функцій державної влади та органів місцевого самоврядування». Адже тільки через повну нормативно-правову визначеність функцій держави в економічній сфері, компетенції органів держави, що створені задля виконання цих функцій, та вичерпний перелік правових засобів, що застосовує держава через чіткі і прозорі, законодавчо встановлені механізми і процедури — тільки за таких умов можна будувати здорові відносини між бізнесом і державою.

В цьому сенсі побудова такої досконалої системи державного регулювання має бути відносно стабільною державно-правовою конструкцією, на відміну від державних економічних програм, що мають бути відносно змінною складовою, яка змінюється час від часу залежно від результатів їх виконання.

Безперечно, нову і особливу роль мають відігравати державні програми економічного розвитку та окремих його напрямів. Чинне законодавство України представлене Законами України «Про державні цільові програми» і особливо «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку» за своїм змістом, технікою та рівнем деталізації зовсім не відповідають своїй новій функції — головному чиннику реалізації державної економічної політики. Адже такі програми діють не тільки через організаційні зусилля держави, що реалізуються також у правовій формі, а й головним чином через зміст господарсько-правового регулювання, включаючи державне регулювання господарських відносин. Відповідно такі програми мають містити в собі важливий компонент фіксації змісту правової політики і чітких завдань удосконалення законодавства, власне — графік законотворчих робіт. Такі програми як нормативні акти особливої правової природи повинні бути функціонально адаптованими до взаємодії з галузевим законодавством України різного рівня. Державні програми як окремий нормативно-правовий компонент системи законодавчого регулювання господарських відносин мають органічно взаємодіяти з нормами Конституції України, ГК України, законами України «Про систему державного регулювання ринкових економічних відносин» та «Про Кабінет Міністрів України», а також поточним господарським законодавством.

Слід зазначити, що бурхливий розвиток законодавства в окремих сферах господарювання активно ставить питання про необхідність

відповідних кодифікаційних робіт. Дійсно, в процесі законодавчого врегулювання нових аспектів створюється законодавчий масив, що втрачає свої системні властивості, внаслідок чого зростає кількість дефектів цього законодавства, знижується його ефективність. Тому треба погодитись з тим, що кодифікація законодавства, наприклад у сфері інвестиційної, інноваційної діяльності, давно на часі. До таких перспективних кодифікаційних робіт слід віднести також законодавство про електроенергетику, законодавство про торговельну діяльність та ін. Підготовка таких кодексів, що мають бути узгоджені з основними положеннями ГК України, стала б формою здійснення фактично господарсько-правової реформи у відповідних підгалузях господарського законодавства і, в свою чергу, дала б поштовх до вдосконалення самого ГК. Дуже важливо при цьому, щоб кодифікаційні роботи в названих підгалузях господарського законодавства виходили із системної природи відповідних ринкових відносин, ринків окремих товарів та послуг. Адже системі суспільних відносин повинна кореспондувати система норм їх правового регулювання. Має враховуватися також та обставина, що ці системи є відкритими і такими, що постійно розвиваються, — еволюціонують. Відтак, суто юридична проблема пошуку формули співвідношення між тенденціями уніфікації та спеціалізації в розвитку законодавства стає постійним завданням законодавця.

До категорії завдань, що випливають із системної природи регульованих відносин, належить і мета — завдяки кодифікації досягти синергетичних ефектів як оновленого законодавчого регулювання. Зрештою, кодифікація законодавства в таких важливих сферах, як інвестиційні, інноваційні відносини, відносини щодо реалізації товарів та послуг, потребує його повної адаптації до засобів реалізації державної економічної політики, зокрема інвестиційної та інноваційної.

Однак існує багато істотних питань, що повинні попередньо вирішуватись і отримувати значну соціальну підтримку перш ніж питання законодавчого конструювання такої системи буде поставлено як реальне завдання правової науки. Такими питаннями слід вважати:

1) визначення національних економічних інтересів у контексті глобалізації світової економіки і безпосередньо світових ринків товарів, послуг, інвестицій, інноваційних послуг, інформації тощо;

2) визначення параметрів моделі економічного розвитку України, що має бути складною формулою поєднання рис «народного капіталізму» та необхідних форм концентрації національного капіталу, який міг би бути конкурентоспроможним порівняно зі світовими ТНК;

3) визначення ролі і місця державної власності та господарської діяльності держави в системі економічних відносин України;

4) встановлення пріоритетів та місця власне державного регулювання економічних відносин у межах обраної моделі національної економіки та визначених національних економічних інтересів з метою прогнозованості та прозорості стосунків держави з бізнесом;

5) визначення сфер інвестування та параметрів іноземних інвестицій, бажаних для України, що забезпечили б можливості саме інноваційного розвитку національної економіки.

Надійшла до редколегії 04.07.05

В. Харицький, здобувач НЮА України, член Державної комісії з цінних паперів і фондового ринку України

Державні цінні папери: до питання про класифікацію

Цінні папери є важливим правовим засобом забезпечення функціонування цивільного обороту взагалі і кредитно-фінансової сфери України зокрема. Проблематика цінних паперів як об'єктів цивільних прав на сьогодні досить активно досліджується. У той же час правова природа та особливості деяких видів цінних паперів у цивілістиці предметом розгляду досі не були. Зокрема, це стосується державних цінних паперів (ДЦП), які посідають значне місце в обігу цінних паперів, виконують важливі функції в економіці: є найбільш цивілізованим ринковим засобом формування державного боргу; забезпечують касове виконання державного бюджету через покриття коротких розривів між прибутками та видатками, які виникають внаслідок розбіжностей у часі податкових надходжень та видатків бюджету; при проведенні грошово-кредитної політики держави виступають регулятором не тільки грошового обігу, а й розвитку економіки в цілому; мобілізують кошти для фінансування цільових державних та місцевих програм, що мають важливе соціально-економічне значення; можуть виступати як застава по кредиту. Наведені міркування змушують звернутися до аналізу особливостей державних цінних паперів, зокрема до такого питання, як їхня класифікація.